

„СЪДБАТА НА БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ ПОГЛЕДА
НА УЧЕНИЯ“ от ВЕРА СТЕФАНОВА
С., Изд. на ОФ, 1980. 244 с.

Ако трябва с няколко думи да очертая литературния „фон“, на който се появи тази книга, ще кажа — в последните няколко години интервюто преживява неочакван „бум“. Последната дума е чуждица, но не мога да я заменя с българската „разцвет“, а най-много с друга една чуждица: „лъмпинг“. Защото факт е, че в областта на този жанр има „свръхпроизводство“ и „заливане на пазара“ с „продукция“ (нека бъдем последователни в избраната терминология), отстояща твърде далеч от високите „стандартни“, ала в с е п а к удовлетворяваща поне някакви минимални изисквания на тези, от които зависи публикуването ѝ (друг е въпросът с тези, които я четат — ако, разбира се, такива има).

Споменавам всичко това не защото то има пряко отношение към книгата на Вера Стефанова „Съдбата на България през погледа на учения“ — макар да се е появила на този „фон“, не в сравнение с него ще се откроят достойнствата ѝ, — а защото наред с незадоволителния порой от интервюта, заливащи радио, телевизия, периодичен печат и пр., можем да отбележим и някои истински успехи в различните разновидности на този жанр. Не искам да гадая дали те са косвен плод на „свръхпроизводството“ или, напротив, появята им ни напраща заинтересовани, но невзискателни поклонници на интервюто — колкото и привлекателен да е въпросът за яйцето и кокошката, по-важно е да се види, че днес ние имаме постижения в почти всички вътрешножанрови разновидности — анкети (някои книги от поредицата на Института за литература при БАН, „Събеседници“ на Ат. Свиленов), сборниците, посветени на дадена тема или значително събитие в живота ни („С повея на Април“ и „Априлски кръгозори“ пак на Ат. Свиленов, „Изстраданото слово“ от Ст. Коларов), интервюто-психологически портрет („Сърковеното“ от Н. Манолова и В. Стефанова), интервюто-репортаж (последните две книги на Ив. Балабанов) и др.

Именно в съпоставка с най-добрите образци на жанра „Съдбата на България през погледа на учения“ от Вера Стефанова откроява както достойнствата си, така и — в същност на първо място — своеобразието

си. То е заложено още в замисъла за поредица интервюта с видни наши учени — историци, социолози, народопсихолози, — защото въпреки огромния престиж на обществените науки в наше време и най-уважаваните им представители твърде рядко биват най-търсени — или поне често търсени за интервюта. А те безспорно имат какво да кажат — не само защото всеки голям учен е ярка творческа индивидуалност, но и защото строгите закони на науката оставят много по-голям „остатък“ от хрумвания, мнения, идеи, становища и пр., които невиняги могат да намерят място в рамките на една научна публикация, ала представляват несъмнен интерес за широк кръг читатели. Но ако това е „априорната“ предпоставка за ценността на подобна книга, не по-малко важно е и друго — концептуалната насоченост на отделните интервюта, тяхното единство около няколко проблема: историческата съдба на България през вековете и историческото развитие на българина като определен народопсихологически тип, трагизма и величието на нашата история, както и тяхното отражение в душевността на народа ни и пр. Разбира се, в рамките на тази главна насока се осветляват и множество интересни и актуални въпроси от методологически проблеми на някои обществени науки до такива сравнително порядко засягани въпроси като научната етика или съвестта на учения (важността им, мисля, не се нуждае от никакъв коментар).

Без претенции да навляза в многостранната и многопластова проблематика на „Съдбата на България...“, искам още веднъж да подчертая концептуалното ѝ единство. Защото то, струва ми се, превръща интервюиращия от обикновен „стимулатор“ за мисълта на интервюирания и „регистратор“ на неговите идеи в пълноправен с а в т о р. Това в същност е и най-доброто доказателство за творческата пълноценност на интервюто като жанр, пример за единствено нему присъщата възможност да обедини усилията на интервюиращ и интервюиран, за да се роди качествено неповторимо произведение, което не е по силите на нито един от двамата поотделно.

Съзнавам, че донякъде схематизирам нещата, но то ни най-малко не е от желание да подценя приноса на интервюираните. Това въпреки едва ли е и възможно — ори-

гиналността и дълбочината на мисълта на такива видни наши учени като акад. Димитър Косев, акад. Христо Христов, акад. Димитър Ангелов, проф. д-р Христо Гандев, проф. д-р Илко Димитров, проф. д-р Мито Исусов, проф. д-р Николай Генчев, доц. Васил Гюзелев, ст. н. с. д-р Минчо Драганов, на съветските им колеги ст. н. с. Вадим Вознесенски, ст. н. с. Виталий Злиднєв (не само за изчерпателност, а и заради високите им качества трябва да споменем още предговора от чл. кор. проф. Ефрем Каранфилов и послеслова от акад. Ангел Балевски) са многократно доказани и широко известни. Те се проявяват респектиращо и в тази книга, където свободният характер на интервюто дава възможност да се засегнат широк кръг въпроси, да се осветлят те в комплексната им сложност и взаимообвързаност, да се намерят преходите между отделните аспекти на проблематиката. И в същност не е възможно в една кратка рецензия дори само да се маркира богатството от идеи и проблеми, което намираме на страниците на „Съдбата на България...“ При това — богатство и разнообразие, но не разпиляно, а концентрирано във фокуса на основния проблем, който е дал и заглавието на книгата; който е обединяващата спойка между отделните интервюта, разкривайки се във всяко от тях от нови страни, в различни аспекти и нюанси.

Но тъй като задълбоченото навлизане в проблематиката е невъзможно (а всяко бегло докосване до нея е ненужно — то няма да замени пълноценното обичуване на читателя с тази книга), искам в следващите редове да се спра на един друг въпрос — майсторството на интервюиращия. Той рядко е разглеждан самостоятелно, обикновено вниманието към казаното от известни личности в сборниците с интервюта напълно измества от съзнанието почти невидимото умение на интервюиращия. Че това е несправедливо, е половин беда; но системното невнимание към интервюто като творческа дейност се отразява зле както върху теорията (ако можем да говорим за такава), така и върху практиката на жанра. И в този смисъл „Съдбата на България...“ от Вера Стефанова е един добър пример, който може да ни помогне нагледно да видим онези качества, които извисяват интервюто до запомнящи се творчески изяви.

Навярно трябва все пак да започна с добротото познаване на материята — в случая това означава и познаване на трудовете на интервюиращия, и на общото състояние на въпросната наука, и на проблемите, възникващи на „стика“ и с други близки науки. При това познаване не на нивото на дилетантската „обща информираност“, а задълбочено и в детайли, критичното асимилиране на цели школи, направления и проблемни насоки в съответната научна област; с една дума — наличието на собствен поглед, който не цели

да измести възгледите на интервюиращия, но единствен може да се окаже незаменяемият „стимулатор“ на разговора.

Може би е странно да се отделя толкова внимание на нещо, което би трябвало да бъде задължително условие. Само че „би трябвало“ не означава „е“. Дори да не се спираме на курioзни примери като този, как пред пет милиона зрители водещия не можа да си спомни поне един стих от интервюиращия виден наш поет, не можем да не признаем, че даже в анкети, водени от хора с научни претенции, се срещат неточности, пропуски и пр., които поставят под основателно съмнение компетентността им. И в това отношение книгата на Вера Стефанова е един подходящ пример.

Не по-малко ценно е едно друго качество, което изисква известно предварително разяснение. По начало въпросите на интервюиращия могат да имат две различни основни цели — или да се подтикне интервюиращия към всестранно осветляване на проблематиката, или да го накарат да се „самообрисува“ като характер и психология (не говорим за случаите, когато въпросите целят уточняване на фактически данни). В книгата на Вера Стефанова като че ли по начало акцентът е поставен върху първия тип въпроси — не би могло да е иначе при такива събеседници. Същевременно обаче тя е намерила необходимата мяра, при която въпросите ѝ подтиква интервюиращия да разкрие и своите вътрешни, интимно-психологически подбуди, които са предопределили интереса му към дадена наука, към определена проблематика и методология. Подчертавам това качество, защото то е трудно забележимо (и обикновено остава недооценено). А в същност именно на него дължим нещо извънредно ценно — представянето на науката не като сух сбор от факти и истини, а като, по изразу на Маркс, „човешко търсене на истината“, в което интелект, емоции и воля са слети в неразкъсваемо единство, синоними на което са думите л и ч н о с т и с ъ д б а. Това осигурява и естествения преход от специфично научната проблематика към въпроси от по-общ хуманитарен характер.

Ако преминем от отделното интервю към книгата като цяло, трябва да отбележим нещо друго. Всеки сборник от този тип (освен ако не е чисто механичен сбор от взети в различно време и по различни поводи интервюта) предполага известна еднотипност на самата беседа с всеки от интервюираните. Кое то пък обуславя и известна еднотипност на въпросите, а донякъде и на отговорите. От друга страна, всяко отделно интервю има свой специфичен облик (или поне трябва да го има), предопределен от личността на интервюиращия, от засегнатите въпроси и пр. Как да се съчетаят тези две противоречиви изисквания? Този въпрос естествено намира отговор във всяка сполучлива книга с интервюта. С в о й отговор на него дава и „Съдбата на България...“ от Вера Стефанова.

Именно това обуславя единството на книгата на нивото на личния почерк във воденето на разговора, на общата методика на интервюиране. Ала такова единство би останало доста формално, ако не бе „дублирано“ на по-високо ниво — на нивото на концептуалното единство и насоченост на отделните беседи. Подчертавам още веднъж това, защото то ми изглежда главноното достойнство на книгата на Вера Стефанова; и защото е наистина рядко срещано, дори в сполучливи сборници с интервюта. Именно то превръща „Съдбата на България...“ не в сбор от интересни беседи с интересни събеседници, не и в поредица психологически „портрети“ (или по-точно „автопортрети“) на видни наши учени, личности с респектиращ духовен потенциал. Макар че и това би било достатъчно, за да спечели тази книга симпатии на читателя. Но тя е, подчертавам още веднъж, и нещо повече — оригинален принос към изясняването на историческата ни съдба и народопсихология, който може би не бива да бъде наречен „научен“ в строгия и тесен смисъл на думата, но чиято общокултурна стойност е извънредно висока. Такива книги възпитават; такива книги порождават любов към науката, към отечеството. Тези им качества не изследват с годините, а стойността им като документ дори се увеличава с тях.

И понеже заслугата на нашите и съветските видни учени за този краен резултат е очевидна и самоподразбираща се, позволяви си в тази рецензия да се спра предимно на другия компонент на общите усилия — майсторството на интервюиращия.

Христо Стефанов

„САМОБИТНО И ОБЩОЧОВЕШКО“
от ЕЛКА КОНСТАНТИНОВА
С., „Български писател“, 1980. 173 с.

Необходима е била немалка доза критическа дързост и изследователска решителност, за да се осанови една книга с такова „крейцшю“ заглавие. Но Елка Константинова притежава тези така необходими именно днес критически качества. Това показват редица нейни статии, студии и книги из областта на литературната история и на съвременната българска литература. Като литературен критик и историк тя винаги е била привличана от онези страни на литературния развой, които или не са напълно оформени, типологически изградени, или пък по една или друга причина са останали незабелязани. Изследователският терен на Е. Константинова изнаенадва с широтата и на пръв поглед несъвместимостта на интересите. Тук вниманието към особеностите на психологическия реализъм от 20-те и 30-те години (с постоянен акцент върху творчеството на Георги Райчев и Георги Караславов) се допълва от темпераментни кри-

тически забележки в проблемите, които поставя днешното поколение млади белетристи. Интригуващите наблюдения върху малко изследваните представители на диаволизма намират своеобразно продължение в задълбоченото вглеждане в необятния художествен свят на фантастичната проза. Разковничето на тази широта и многостранност на изследователското внимание (тук маркираме само неговите „полюси“) се съдържа в заглавието на новата книга на Елка Константинова. Защото независимо в каква посока тя съредоточава своите усилия, в центъра на всичко стои мисълта за неразривното единство между национално- и личностно-самобитното в художествените търсения на българските творци и същевременно пречувването и преосмислянето на тази самобитност чрез изразените общочовешки и общосоциални внушения, идеи и аспекти на националното литературно самодвижение.

Това последователно търсене и откриване на националната и общочовешката специфика на литературата не е самоцел. То по особен начин сменя и подчертава стремежа към теоретико-методологически критически синтез, чиито основни съставки са типологичният, културно-историческият и сравнителният подход. По този начин обяснението на художественния феномен не се затваря в границите на отделния критико-аналитичен акт, на разбора на художествените „достойнства“, а пълноценно се разгръща в описанието на идеологическите, народопсихологическите, биографично-нравствените пружини, които го обуславят. Резултатите от тази винаги мъчително постижима методологическа „свобода“ проличават най-добре в студиите „Яворов и Лилиев“, „От диаволизма до научната фантастика“ и „Съвременната българска белетристика на фона на съветската и полската белетристика“.

Темата „Яворов и Лилиев“ — това в същност е проблемът за своеобразното и самобитността, от една страна, и за сходството и единството, от друга, на българския символизъм със спецификата на явлението в други национални литератури. Неслучайно Елка Константинова започва с една бегла съпоставка между значението на Яворовата лирика за националната ни поезия спрямо значението на един Шарл Бодлер или Ендре Ади, съответно за френската и унгарската поезия. Поставена още в началото на студията, тази съпоставка отвежда изследователката до идеята, че всеки един от тези поети на „света“ в контекста на своята национална литература слага основите на „мощна традиция“, пръв представител на която у нас е Николай Лилиев. Това е идеята за вътрешната динамика на символистическия лирически стил. Досега българският символизъм е бил преобладаващо интерпретиран като застинала художествена цялост или (по-редкият случай) в противопоставността на отделните лично творчески художествени системи. Тръгвайки от един при-